
HADİS DERS NOTLARI

---

5. ÜNİTE

HADİSLERİN TENKİDİ

ABDULKERİM BAKIR
İHL Meslek Dersleri Öğretmeni

5. ÜNİTE HADİSLERİN TENKİDİ

1. Sened Tenkidinde Ölçütler

Hadis-i şerifler **Peygamber Efendimiz hayatta iken sahabe tarafından ezberlenmiş ve kısmen yazıya geçirilmeye başlanmıştır**. Hadisleri toplama, ezberleme ve yazma çalışmaları Peygamberimizin vefatından sonra da devam etmiştir.

İlim adamları

- hadisleri bozulmadan aktarmak
- hadisleri değişmeden korumak
- hadis diye uydurulan sözleri ayıklamak

amacıyla bir **tenkit/eleştiri sistemi** geliştirmişlerdir.

Hadis tenkit sistemi ikiye ayrılır:

- ✓ Sened tenkidi
- ✓ Metin tenkidi

Sened tenkidi, raviler ile ilgili değerlendirmelerden meydana gelir. Bir hadisin sahih olup olmadığını anlamak için öncelikle ravilerine, yani o hadisi aktaran kişilerin özelliklerine bakılır.

Bir ravinin aktardığı haberin kabul edilebilmesi için o ravinin bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özellikler kişinin hem kimlik ve kişiliği ile ilgili hem de dikkat ve hafızası ile ilgili özelliklerdir. Bu özellikler iki ana başlık altında toplanmış, iki terim ile ifade edilmiştir:

- ✓ Adalet
- ✓ Zabt

1.1. Râvinin Adaleti

Peygamber Efendimizin hadisleri bütün Müslümanlar için en kıymetli hazine değerindedir. Bu nedenle **hadisleri aktaran insanların, sözüne güvenilir kişiler olması zorunludur**. Hadis âlimleri **bir ravinin güvenilir kabul edilebilmesi için kimlik ve kişilik bakımından beş özelliğe sahip olması gerektiğini** belirtmişlerdir.

Ravinin adalet sıfatını gösteren nitelikler

- ✓ Müslüman olmak
- ✓ Akıllı olmak
- ✓ Büluğa ermiş olmak
- ✓ Fasık (günahkar) olmamak
- ✓ Mürüvvet sahibi (saygın) olmak

Bu beş şartı taşıyan ravi adalet sahibi adil ravi kabul edilir, kimlik ve kişilik özellikleri bakımından hadis rivayet etmesi uygundur. **Adalet sahibi olmayan raviden hadis alınmaz**. Bu şartlardan **biri ya da birkaçı eksik olursa o zaman ravi, adalet özelliğini kaybetmiş** olur.

Adaleti zedeleyen kusurlar şiddetliden hafife doğru şöyle sıralanabilir:

Yalancılık : Bir ravinin hadis rivayetinde yalancılığı, bir başka deyişle hadis uydurduğu tespit edilirse, bir daha o raviden hadis alınmaz.

Yalancılıkla itham : Bir ravi günlük hayatında yalancılığı bilinen biriye yine kusurlu kabul edilir. Gündelik hayatında yalan söyleyen birisinin Peygamberimizin hadisleri konusunda da gevşek ve ihmalkâr davranması mümkündür.

Fasık olmak : Büyük günah işleyen, iyi taraflarından ziyade kötülükleri ile bilinen kişiler fasık kabul edilir.

Meçhul olmak : Hadis nakleden kişi tanınmayan birisi ise ya da güvenilir olup olmadığına dair bilgi mevcut değilse meçhul olarak tarif edilir.

Bid'atçı olmak : Resulullah zamanında dinde olmayan bir uygulamayı dine sokan kişilere ehl-i bid'at denir. Bid'atçiler, uydurdukları ve propagandasını yaptıkları görüşleri yaymak için hadis uydurmuşlardır.

1.2. Râvinin Zabtı

Bir ravinin hadis rivayetinin geçerli olabilmesi için hafızasının gücü, hadis rivayetindeki dikkat ve titizliği ile ilgili de birtakım özelliklere sahip olması gerekir.

Ravinin zabt sıfatını gösteren nitelikler:

- ✓ Güçlü bir hafızaya sahip olmak
- ✓ Uyanık olmak
- ✓ Kitabını (defterini) korumak
- ✓ Hadisin anlamını korumak

Bu **dört şartı taşıyan hadis ravisi zabt sahibi (zâbit) kabul edilir**. Bir ravi zabt niteliğine zarar verecek bazı kusurlara sahip olursa o ravinin zabt vasfı zedelenmiş olur. Zabıt vasfı zedelenen ravinin hadisi ya reddedilir ya da zayıf kabul edilir.

Biliyor musunuz?

Ravileri adalet ve zabıt bakımından değerlendiren ilim dalına cerh ve ta'dil ilmi denir. Cerh ve ta'dil alanında yazılmış çok sayıda eser vardır. Bu eserlerde hadis rivayetiyle az da olsa ilgilenmiş binlerce ravinin adalet ve zabıt düzeyleri ile ilgili bilgi verilmiştir.

Zabıt vasfını zedeleyen ya da bozan vasıfları şöyle sıralayabiliriz:

Çokça yanılmak : İnsan yaratılışı gereği hata yapabilir, unutulabilir. Ancak bir ravinin hataları doğrularından fazla ise bu durumda ravi tenkid edilir.

Dikkatsizlik : Bir ravinin dikkatsiz, gafil olmasıdır. Mesela kendi defterindeki rivayetleri bir kenara bırakıp kendisine telkin edilenleri aktarması bir gaflet/dikkatsizliktir.

Vehim : Ravinin hadis rivayet kurallarını bilmeden hatalar yapmasıdır.

Güvenilir ravilere muhalefet : Bir ravinin aktardığı haber güvenilir ravilerin aktardığı habere aykırı ise bu durum da o ravinin tenkid edilme sebebidir.

Hafıza zayıflığı : Ravinin hafızası zayıf biri olması da zabıt bakımından kusurlu sayılmasına sebep olur.

2. Metin Tenkidinde Ölçütler

Metin hadisin asıl kısmıdır. Hadis tenkidi önce sened tenkidi ile başlar. Sened tenkidini metin tenkidi izler.

Peygamber Efendimizin hadislerinin başlıca özellikleri sahabe döneminden itibaren bilinmektedir. Bu özellikler her zaman dikkate alınmış, hadis metinleri bu özellikleri taşıyıp taşıyamaması bakımından ölçülü bir tenkid süzgecinden geçirilmiştir.

Bir hadis metninde olması gereken özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ Kur'an-ı Kerim'e uygunluk
- ✓ Sahih Hadislere Uygunluk
- ✓ Selim Akla Uygunluk
- ✓ Tarihi Verilere Uygunluk
- ✓ Dil ve Üslupta Tutarlılık

2.1. Kur'an'a Uygunluk

Peygamber Efendimizin sünneti, Kur'an-ı Kerim ayetlerinin hayata yansımış halidir. Bu nedenle Peygamberimizin **herhangi bir hadisinin Kur'an-ı Kerim'e aykırı olması mümkün değildir**. Bilakis hadisler, Kur'an'ı destekler, açıklar ve yorumlar.

“İçki içen lânete uğramıştır. Komşusu da lânetlidir. Onun yanında oturan da lânetlidir.” sözünü değerlendirelim.

➔ İçki içmenin haram olduğu Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir. (bk. Bakara suresi, 219.ayet.)

“Hiçbir günahkar başkasının günahını yüklenmez.” (En'âm suresi, 164. ayet.) ayetiyle ters düşmektedir.

Bu durumda Allah Resulü'nün, içki içen birinin komşusunu günahkar olarak nitelemesi mümkün değildir. Bu nedenle bu rivayet uydurma kabul edilmiştir.

2.2. Sahih Hadislere Uygunluk

Peygamber Efendimiz hikmetli sözleri ve mükemmel davranışlarıyla bütün insanlara örnek olmuştur. Onun sözleri ve davranışları birbiriyle uyumludur.

Uydurma hadisleri tanıma yollarından biri bu sözlerin, sahih hadislere ve Peygamber Efendimizin sünnetine aykırı olmasıdır.

“Allah güzel yüzlü, siyah gözlü kimselere azap etmeyecektir.” Rivayeti uydurma bir haberdir. Allah'ın Elçisi'nin böyle bir söz söylemesi mümkün değildir.

Resul-i Ekrem Efendimiz **“Allah sizin bedenlerinize ve yüzlerinize değil, kalplerinize ve amellerinize bakar.”** buyurmuştur. (Müslim, Birr ve's-Sıla, 34.)

2.3. Selim Akla Uygunluk

Allah'ın Elçisi, diğer peygamberler gibi fetânet (üstün zekâ) sahibidir. Bu nedenle hadis-i şeriflerde akıl ve mantık dışı bir ifadenin yer alması mümkün değildir. Bir rivayet, akıl ve mantık dışı bir içeriğe sahipse o rivayetin uydurma olduğu söylenebilir.

“Nuh’un gemisi Kâbe’yi yedi defa tavaf ederek Makam’ın arkasında namaz kıldı.” rivayeti akıl ve mantıkla bağdaşmamaktadır. Bu sebeple de ilim adamları bu rivayetin uydurma bir haber olduğunu söylemişlerdir.

Dikkat Edelim

Peygamber Efendimiz zaman zaman bize ahiret hayatı, cennet ve cehennem gibi konularda bilgiler vermiştir. Bu nedenle gaybî konularda bilgi veren bazı hadisleri salt akıl ile anlayabilmek her zaman mümkün olamaz. Bu durumda, **okuduğumuz hadisi, akla aykırı bulup çabucak reddetmek gibi bir hataya düşmemeliyiz.**

2.4. Tarihî Verilere Uygunluk

Sahih bir hadisin metni, doğruluğu bilinen tarihi bilgilerle uyumludur. Çünkü Peygamber Efendimizin sözlerinde gerçeklerle bağdaşmayan bir ifadenin yer alması mümkün değildir. Bu nedenle bir rivayet eğer tarihi bilgilere uygun değilse ya rivayet uydurmadır ya da ravilerinden biri onu aktarırken hata etmiştir.

“Soğuktan sakının. Kardeşiniz Ebü'd-Derdâ'yı soğuk öldürdü.” rivayeti, tarihi bilgilerle çeliştiği için reddedilmiştir. Ebü'd-Derdâ isimli sahabi, Allah'ın Elçisi hayatta iken vefat etmemiş, Hz. Osman'ın halifelik yıllarına kadar yaşamıştır.

Biliyor musunuz?

Peygamber Efendimiz, şayet **Allah (c.c.) tarafından kendisine bilgi verildiyse**, yakın ve uzak geleceğe dair bazı haberler verebilir. Bu haberler ümmete verilen **birtakım müjdelere olabileceği gibi bazı uyarıları** da içerebilir.

2.5. Dil ve Üslupta Tutarlılık

Hadis diye aktarılan herhangi bir söz, tutarsız, saçma, abartılı ifadelerden oluşuyorsa, o takdirde o sözün hadis olmadığını anlayabiliriz.

“Kim o harfini tek gözlü yapmadan besmele yazarsa, Allah ona bir milyon iyilik yazar ve derecesini bir milyon defa yükseltir.” sözü, uydurma bir rivayettir.

Peygamber Efendimiz

- ✓ Vahiyle bilgilendirilmekte, hikmetli ve özlü sözlerle konuşmaktaydı.
- ✓ Arap dilini çok iyi bilirdi.
- ✓ Her yönden tutarlı ve anlaşılır konuşurdu.
- ✓ Sadeliği sever, aşırılıklardan ve abartılardan uzak dururdu
- ✓ Sözleri, üstün anlatım özelliklerine sahip edebî sözlerdi.

Sahabe döneminden başlamak üzere ilim adamları, hadis metinlerini ele aldığımız bu başlıklar yönünden inceleyip değerlendirmişlerdir. Gerçekten Peygamber Efendimize ait olan sözlerle sonradan uydurulan sözleri birbirinden ayıran titiz çalışmalar yapmışlardır.

Bir ilim adamı **bir hadis hakkında “sahih” hükmü vermişse, o hadisin hem sened hem de metin tenkidinden geçtiğini ileri sürmüş** demektir. Bu nedenle, güvenilir ve meşhur hadis kaynaklarında okuduğumuz rivayetler, buraya kadar saydığımız bütün değerlendirmelerden geçmiş haberlerdir.

1. İlim ile İlgili Hadis Metinleri

1

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ »

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Kim ilim öğrenmek için yola çıkarsa, Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır.”

(Tirmizî, İlim, 2.)

2

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ :

« إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، وَعِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، وَوَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ »

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: Sadaka-i câriye (bir kimsenin ölümünden sonra da faydası devam eden sadaka), faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat."
(Müslim, Vasiyet, 14; Ayrıca bk. Tirmizî, Ahkâm, 36.)

3

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ :

« إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ، إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَثُوا الْعِلْمَ، فَمَنْ أَخَذَ بِهِ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ »

Ebü'd-Derdâ (r.a.) dedi ki: Ben Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Kuşkusuz âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak ne altın ne de gümüş bırakmışlardır. Onların bıraktıkları yegâne miras ilimdir. Dolayısıyla kim onu alırsa bereketli bir pay almış olur."
(Tirmizî, İlim, 19.)

4

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :

« لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلِطَ عَلَيْهِ هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيَعْلَمُهَا »

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) dedi ki: Nebiyy-i Ekrem şöyle buyurdu:

"Ancak iki kişiye gıpta edilir. Biri, Allah'ın kendisine mal verdiği ve onu hak yolunda harcayan kimsedir. Diğeri de Allah'ın kendisine ilim verdiği, o ilme göre yaşayan, ona göre hüküm veren ve onu başkalarına öğreten kimsedir."
(Buhârî, İlim, 15.)

5

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«اللَّهُمَّ انْفَعْنِي بِمَا عَلَّمْتَنِي، وَعَلِّمْنِي مَا يَنْفَعُنِي، وَزِدْنِي عِلْمًا»

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allahım, bana öğrettiklerinden istifade etmemi nasip eyle. Bana fayda verecek bilgiyi bana öğret ve ilmimi arttır."
(Tirmizî, Deavât, 128; Ayrıca bk. İbn Mâce, Sünnet, 23.)

6

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ :

« اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ، وَمِنْ دُعَاءٍ لَا يُسْمَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ، وَمِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَؤُلَاءِ الْأَرْبَعِ »

Abdullah b. Amr'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle dua ederdi:

"Allahım ürpermeyen kalpten, kabul edilmeyen duadan, doymayan nefisten ve fayda vermeyen ilimden sana sığınırım. Bu dört şeyden sana sığınırım."

(Tirmizî, Deavât, 68.)

7

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

مَنْ سئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أُلْجِمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ

Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim, bildiği bir konuda kendisine danışılır da onu gizlerse kıyamet günü ağızına ateşten bir gem vurulur."

(Tirmizî, İlim 3; Ebû Dâvud, İlim 9.)